

آسیب‌شناسی شبکه‌های اجتماعی در جامعه ایرانی (اهداف، کارکردها، آسیب‌ها و پیامدهای آن در استان اردبیل)

محمدباقر سپهری^۱ و محمد فرنام^۲

چکیده

مقاله حاضر به منظور شناسایی اهداف، کارکردها، پیامدها و آثار شبکه‌های اجتماعی، با روش کیفی و با استفاده از دو تکنیک فوکوس‌گروپ با دانش‌آموزان و دانشجویان، همچنین مصاحبه عمیق با کارشناسان به انجام رسیده است. روش جمع‌آوری اطلاعات، استفاده از پرسشنامه باز و ساخت‌یافته برای جمع‌آوری نظر کارشناسان، دانش‌آموزان و دانشجویان بوده است. آثار و پیامدهای شبکه‌های اجتماعی در استان اردبیل پرسش اصلی این مطالعه است. از جمله نتایج مهم که به‌دست آمده، می‌توان به شناسایی کارکردهای مهمی چون امکان اضافه کردن برخی خدمات از سوی کاربر، وجود ارتباطات چندجانبه، سرعت انتشار و انتقال اطلاعات و ... اشاره کرد. در کنار قابلیت‌های سرگرم‌کننده و تفریحی، اطلاع‌یابی، اطلاع‌رسانی و به‌دست آوردن توانمندی‌های روزمره، برخی از پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی شامل مواردی همچون افزایش شایعه‌پراکنی، انتشار اخبار کذب، نقض حریم خصوصی، انزوا و دور ماندن از محیط‌های واقعی، ارائه هویت‌های جعلی و سوءاستفاده از دیگران، تغییر سبک زندگی و تحمیل عادت‌های غلط است. همچنین برخی از پیامدهای منفی استفاده از این شبکه‌ها در استان اردبیل که خاص این استان بوده، مواردی چون افزایش حس ناسیونالیسم و قومیت‌گرایی در مقایسه با سایر استان‌ها و افزایش خشونت را شامل می‌شود که طی بررسی‌ها شناسایی شده‌اند.

واژگان کلیدی: شبکه‌های اجتماعی، پیامدهای اجتماعی، کارکردها و آسیب‌ها، اهداف

شبکه‌های اجتماعی

۱. نویسنده مسئول؛ دکترای رادیو، تلویزیون و سینما (دانشگاه دولتی استانبول)؛

mohammadbagher.sepehri@yahoo.com

۲. دکترای جامعه‌شناسی (دانشگاه آزاد شهرضا)

m_farnam@yahoo.com

مقدمه

اینترنت از بزرگ‌ترین دستاوردهای بشری، با کارکردها و قابلیت‌های وسیع و ناتمامی است که هر روز بر وسعت آن افزوده می‌شود و اغلب جنبه‌های مختلف زندگی بشر را زیر تأثیرات مثبت و منفی قرار می‌دهد. ظهور فضای سایبر و امکاناتی که فناوری‌های اطلاعاتی به همراه آورده‌اند، امیدها، آرزوها و کابوس‌هایی را در پی داشته است. در چنین دورانی، ارتباطات رایانه‌ای مجموعه‌ای از جوامع مجازی را به وجود می‌آورند که در نتیجه آن، همه ساختارها و فرایندهای مادی و معنوی بشر دگرگون می‌شوند. (Castells, 2009: 24)

در فرایند دگرگونی و تحولات موجود در فضای سایبری، هدف و مبنای اصلی اینترنت، برداشتن فواصل جغرافیایی از سرتاسر دنیا و ایجاد تغییر و تحولات در عرصه‌های ارتباطی و تبادلات اطلاعاتی است (اسکندری، ۱۳۹۴). شاید کسی تصور نمی‌کرد که جنبه اجتماعی اینترنت به صورت کاربرد اصلی درآید و شبکه‌های اجتماعی کنونی ظهور کنند. وجود امکاناتی که در میان کاربران اینترنت مورد استقبال قرار گرفته، به گونه‌ای است که شاید بتوان آن را یکی از مؤثرترین خدمات ارائه شده در اینترنت به شمار آورد. این شبکه‌ها طی سالیان اخیر، تغییرات چشمگیری در نظام اجتماعی کشورهای مختلف به وجود آورده‌اند و باعث تغییرات بنیادین و حرفه‌ای در دنیای ارتباطات شده‌اند.

هدف از ایجاد چنین شبکه‌هایی به طور کلی، سازماندهی انواع گروه‌های اجتماعی مجازی با تکیه بر اشتراکات مختلف و رسیدن به هدف مشترک غالباً سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در دنیای واقعی، توسعه مشارکت‌های اجتماعی و به اشتراک گذاشتن علاقه‌مندی‌ها از سوی اعضاست. کارکردهایی که بدون آن، شبکه‌های اجتماعی معنا ندارند (Lai, turban, 2008:387). به اشتراک گذاشتن دغدغه‌ها و علایق، با دیگر کاربران و مبادرت به ایجاد محتوا از سوی اعضا (برخلاف سایر رسانه‌ها) از ویژگی‌های مهم این شبکه‌هاست. از یک طرف، تعامل و تأثیرگذاری مخاطبان در تولید و انتخاب

محتوای دلخواه زیاد است و از طرف دیگر، تبلیغات هدفمند اینترنتی این سایت‌ها یکی از منابع مهم کسب درآمد هستند (سلطانپور، ۱۳۸۹). وجود چنین کارکردهایی باعث ایجاد تغییر و تحولاتی در زندگی کاربران، به‌طور خاص و کل مردم، به‌طور عام شده است. با توجه به شرایط جوامع و قابلیت‌های شبکه‌های اجتماعی می‌توان شاهد پیامدهای مثبت و منفی آنها در جامعه بود. بدیهی است که اگر استفاده‌ای صحیح و اصولی از این شبکه‌ها صورت نگیرد، پیامدهای منفی بی‌شماری به دنبال خواهند داشت. نتایج پژوهش‌های انجام شده (سلیمانی پور، ۱۳۸۹، بشیر و افراسیابی، ۱۳۹۱: ۶۲) نشان می‌دهند که در کنار همه آثار مثبت شبکه‌های اجتماعی، تصور برخی از پیامدهای منفی آنها و چالش‌هایی که ایجاد می‌کنند، امری بدیهی است. اکثر اعضای شبکه‌های اجتماعی معتقدند که میان عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و زندگی آنها رابطه چشمگیری برقرار است؛ اغلب مردان و زنان معتقدند که شبکه‌های اجتماعی اینترنتی توانسته‌اند به میزان بالایی، در نوع ادبیات افراد جامعه مؤثر باشند. همچنین بیشتر مردم بر این باور هستند که عضویت در شبکه‌های اجتماعی اینترنتی توانسته است بر سبک پوشش آنها در جامعه تأثیرگذار باشد. خانواده‌های ایرانی، فضاهای مجازی را مجال شکل‌گیری اجتماعات جدیدی برای خود یافته‌اند چنان‌که بعد از عضویت در این شبکه‌ها، خود را به‌طور خلاصه معرفی می‌کنند و به راحتی به دیگران اجازه می‌دهند تا با آنها ارتباط برقرار کنند. حتی بدون تحقیق و بررسی عوامل زیانباری که این نوع موقعیت‌ها ممکن است در پی داشته باشند، به تبادل افکار، مطالب و یا انتشار تصاویر خصوصی خود می‌پردازند و این تفکر را نوعی آزاداندیشی می‌پندارند. وضعیت پیش آمده به‌گونه‌ای است که نباید با آن برخورد سلبی کرد بلکه بررسی و ریشه‌یابی مشکلات و پیامدهای منفی ناشی از آن و در پیش گرفتن راه‌های اصلاحی، بی‌تردید نتایج بهتری دربر خواهد داشت. نگاه اجمالی به محتوای شبکه‌های اجتماعی نشان از این حقیقت دارد که آنچه در این شبکه‌ها غالب است، انتشار دادن مطالب بدون سند و منبعی است که اعتماد به آنها باید در پایین‌ترین درجه باشد اما شرایط به گونه‌ای است که این مطالب

گاه گروه‌هایی را در جامعه به واکنش وامی دارد و آرامش موجود را برهم می‌زند، حتی برخی اوقات شایعات به حدی بیشتر می‌شود که مسئولان جامعه را به پاسخگویی و رد شایعات و تلاش برای آرام‌بخشی به افکار عمومی وامی دارد.^۱

مسئله اصلی اینجاست که با تمامی مزایا، معایب و پیامدهای مثبت و منفی شبکه‌های اجتماعی، میلیون‌ها کاربر از انواع این شبکه‌ها استفاده می‌کنند و این آنها را در معرض تهدیدها و آسیب‌های فراوانی قرار می‌دهد (Pempek, 2009: 233)، اما هنوز به‌طور آشکار و گسترده، درباره پیامدها و آثار مخرب آن استفاده از این شبکه‌ها و اطلاع‌سانی دقیق در خصوص راهکارهای کاهش و از بین بردن آثار منفی آنها تلاشی صورت نگرفته و در این زمینه باید اقداماتی اساسی انجام گیرد که هم از وظایف دولت و مسئولان ذی‌ربط و هم بر عهده کاربران است. با توجه به اهمیت و حساسیت رسانه‌های نوین که به‌عنوان جزئی جدایی‌ناپذیر در توسعه یا پس‌رفت جوامع ارتباطی نقش ایفا می‌کنند، جا دارد که به این امر مهم با حساسیت بیشتر و با برنامه‌ریزی دقیق‌تر برای تقویت مزایا و کاهش یا از بین بردن چالش‌ها و آسیب‌های آن اقدام گردد و گام‌هایی کاربردی و راهبردی در این راه برداشته شود. با وجود قابلیت‌های شبکه‌های اجتماعی، این مهم در کشور ما و به‌خصوص، در اردبیل مورد غفلت واقع شده است و به همین دلیل، بررسی چالش‌ها و آسیب‌های آن امری ضروری می‌نماید. بنابراین، موضوع شبکه‌های اجتماعی و آثار و پیامدهای آن در اردبیل محور اساسی این مطالعه را تشکیل می‌دهد.

اهداف و پرسش‌ها

مقاله حاضر به دنبال دو هدف شناسایی اهداف و کارکردهای شبکه‌های اجتماعی و شناسایی پیامدها و آثار آنها بوده است. بر این اساس، پنج سؤال طراحی شده که عبارت‌اند از: ۱) کارکردهای شبکه‌های اجتماعی کدام‌اند؟ ۲) شبکه‌های اجتماعی دارای

۱. شبکه‌های اجتماعی، فرصت‌ها و تهدیدها، به نقل از سایت هراز نیوز آمل

چه اهدافی هستند؟ (۳) پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی چیست؟ (۴) پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی در استان اردبیل کدام‌اند؟ (۵) چه راهکارهایی برای رفع پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی وجود دارند؟

مباحث نظری

رسانه اجتماعی کاربرد فناوری‌های متحرک وب پایه برای تبدیل ارتباطات به دیالوگی دوسویه است. رسانه‌های اجتماعی، رسانه‌هایی برای تعامل اجتماعی هستند که از تکنیک‌های ارتباطی بسیار در دسترس و گسترش‌پذیر^۱ استفاده می‌کنند (رسانه‌های اجتماعی؛ به نقل از سایت همشهری آنلاین^۲). بریان سولیس در تعریف رسانه‌های اجتماعی می‌گوید، رسانه‌های اجتماعی از محتوای دموکراتیک تشکیل شده‌اند و درک درستی از روند نقش مردم دارند، زیرا نقش آنها تنها خواندن و منتشر کردن اطلاعات نیست، بلکه آنها اطلاعات را تولید می‌کنند و برای دیگران به اشتراک می‌گذارند (Solis, 2007). همچنین براساس تعریفی دیگر، رسانه‌های اجتماعی توصیف ابزارهای آنلاینی است که مردم از آنها برای اشتراک محتوا، پروفایل‌ها، نظرها، دیدگاه‌ها، تجربیات و افکار استفاده می‌کند. بنابراین، رسانه‌های اجتماعی، تسهیل‌کننده گفتگوها و کنش‌های متقابل آنلاین بین گروه‌هایی از مردم هستند. این ابزارها شامل بلاگ‌ها، تابلوهای پیام، پادکست، میکروبلگ، نشانه‌گذاری‌ها، شبکه‌ها و ویکی‌هاست. (افتاده، ۱۳۸۸: ۱۲۹)

برخی صاحب‌نظران به جای استفاده از واژه رسانه‌های اجتماعی با توجه به کارکرد شبکه‌ای این دسته از رسانه‌ها، استفاده از واژه شبکه‌های اجتماعی را ترجیح می‌دهند. هلن صدیق بنای معتقد است هر چند شبکه‌های اجتماعی^۳ برای نامیدن گروهی از افراد که در میان خود دارای ارتباطات وسیع و مستمر هستند و حلقه ارتباطاتی منسجمی را تشکیل می‌دهند، به کار می‌رود، امروزه به‌طور عمده برای نامیدن پایگاه‌های اینترنتی

1. Scalable

2. <http://www.hamshahrionline.ir/details/135464/Communication/internetMedia>

3. Social Network

کاربرد دارد؛ پایگاه‌هایی که افراد با عضویت در آنها امکان دستیابی به اطلاعات سایر اعضا، آشنایی با علایق آنها، به اشتراک‌گذاری تولیدات متنی، صوتی و تصویری و نیز تشکیل گروه‌هایی براساس علایق مشترک با برخی دیگر از اعضای پایگاه را پیدا می‌کنند. (صدیق بنای، ۱۳۸۷: ۴۶)

آمار روز افزون بازدیدکنندگان شبکه‌های اجتماعی، بیان‌کننده جذابیت‌های متعدد جوامع مجازی برای جذب کاربران اینترنت است. راه‌اندازی شبکه‌های اجتماعی جدید نیز خود نشان دهنده میزان علاقه کاربران به این فضا است (به نقل از سیروس فتاحی - Hauber, 2007). این شبکه‌ها مکانی برای به اشتراک گذاشتن عقیده‌ها و نظرهای کاربران است. تبادل نظر درباره ایده‌های جدید در فضای مجازی، در کشورهای مختلف جهان، از قابلیت شبکه‌های مجازی است. اهداف مختلف تجاری و تبلیغی نیز سبب راه‌اندازی شبکه‌های اجتماعی می‌شود؛ به همین دلیل، اهمیت این شبکه‌ها روزافزون است و محبوبیت بیشتری در میان کاربران خود پیدا کرده‌اند. در عین حال که محبوبیت شبکه‌های اجتماعی در میان کاربران بیشتر شده، فضای ایجاد شده به گونه‌ای است که یک فضای عمومی مجازی را شکل می‌دهد. در این باره هابرماس در نظریه حوزه عمومی توضیح داده است.

حوزه عمومی هابرماس و شبکه‌های اجتماعی

هابرماس تعبیر حوزه عمومی را در اطلاق به عرصه‌های اجتماعی به کار می‌برد؛ عرصه‌هایی که در آنها، افراد از طریق مفاهمه، ارتباط و استدلال مبتنی بر تعقل، موضع‌گیری‌ها و جهت‌گیری‌های هنجاری‌ای اتخاذ می‌کنند که بر فرایند اعمال قدرت دولت، تأثیرات آگاهی‌دهنده و عقلانی‌ساز باقی می‌گذارند، به عبارت دیگر، افراد در حوزه عمومی از طریق مفاهمه و استدلال، در شرایطی عاری از هرگونه فشار، اضطراب یا اجبار درونی یا بیرونی، بر مبنای آزادی و آگاهی تعاملی و در شرایط برابر برای تمام طرف‌های مشارکت‌کننده در حوزه عمومی یادشده، مجموعه‌ای از رفتارها، مواضع و

جهت‌گیری‌های ارزشی و هنجاری را تولید می‌کنند. این مجموعه، در نهایت به صورت ابزاری مؤثر برای تأثیرگذاری بر رفتار و عملکرد دولت، بویژه عقلانی ساختن قدرت دولتی عمل می‌کند. (نوذری، ۱۳۸۱: ۴۳۹)

هابرماس در تبیین و توضیح مفهوم حوزه عمومی چنین می‌نویسد: منظور ما از حوزه عمومی پیش از هر چیز، قلمرویی از حیات اجتماعی ماست که در آن چیزی نظیر افکار عمومی بتواند شکل بگیرد. بر این اساس، تمامی شهروندان باید از امکان دسترسی به حوزه عمومی برخوردار باشند. در جریان هر مکالمه یا گفتگو که طی آن، اشخاص خصوصی در کنار هم جمع می‌شوند تا اجتماعی را تشکیل دهند، در حقیقت بخشی از حوزه عمومی شکل می‌گیرد یا ایجاد می‌شود. شهروندان یا افرادی که در کنار هم جمع شده‌اند، نه در مقام افراد اقتصادی یا حرفه‌ای که تنها به فکر اداره امور خصوصی خود هستند و موظف به اطاعت و تبعیت از قواعد مذکورند؛ شهروندان و افراد خصوصی زمانی به منزله عموم عمل می‌کنند که بدون اجبار و اضطرار بتوانند به مسائل مورد علاقه مردم یا منافع و مصالح عمومی بپردازند. (همان: ۳۴)

گفتگو، عنصر مرکزی حوزه عمومی هابرماس است (Poster, 1995). به عبارت دیگر، از طریق گفتگو است که افکار عمومی شکل می‌گیرد و به این ترتیب، حوزه عمومی می‌تواند به وظیفه اصلی خود، یعنی نقد سیاست‌های دولت بپردازد و موجب عقلانی‌شدن آنها شود. اما گفتگو در حوزه عمومی هنگامی نقش‌رهایی‌بخش خود را ایفا خواهد کرد که شرایط زیر برقرار باشد: (۱) عقلانی انتقادی بودن محتوای گفتگو (۲) گفتگو درباره موضوعات مدنی مشترک شهروندان نه موضوعات خصوصی (۳) نادیده گرفتن تمایزها و تفاوت‌ها و در مقابل، مشارکت افراد در گفتگوها همچون افراد برابر (۴) محدود بودن فرایند گفتگو به شکل‌گیری افکار عمومی (۵) ترجیح یک حوزه عمومی یکپارچه، که رسیدن به وفاق در آن بر تنوع و تعدد حوزه‌های عمومی امکان‌پذیر باشد. (میناوند، ۱۳۸۵: ۱۲۵)

هدف اصلی حوزه عمومی این است که میان شهروندان درباره «خیر مشترک» بحث‌های انتقادی عقلانی صورت گیرد و این امر، به صورت‌بندی یا تدوین سلسله

اقداماتی که همسو با منافع عموم عمل می‌کند، منتهی شود. در این میان، رسانه‌های جمعی با توجه به تمرکزشان بر انتشار اخبار و تحلیل‌های انتقادی مرتبط با عملکرد دولت، یکی از ارکان حوزه عمومی کارآمد هستند. (Obrien, 2003)

از حوزه عمومی هابرماس، اساساً به‌عنوان ابزار تحلیلی برای توصیف فضایی استفاده می‌کنند که در جامعه بورژوازی میان حوزه خصوصی و دولت پدید آمده بود. شهروندان در این فضا به تأمل و تعمق انتقادی درباره خود و دولت می‌پرداختند و در نتیجه مباحث عقلانی و منطقی، نوعی توافق و اجماع پدید می‌آمد. (Plaisted, 2003)

اینترنت و حوزه عمومی

اینترنت به‌دلیل برخورداری از ویژگی‌هایی چون تعاملی بودن، امکان تشکیل اجتماعات مجازی، سهولت تولید و انتشار اطلاعات، فعال بودن مخاطب، جهانی بودن و تمرکز زدایی، در مقایسه با سایر وسایل ارتباط جمعی می‌تواند به‌عنوان احیاگر حوزه عمومی تلقی شود. البته نباید رابطه اینترنت و حوزه عمومی را به‌صورتی ساده و قطعی ترسیم کرد. درخصوص نقش اینترنت (به‌دلیل ویژگی متفاوتش با رسانه‌های دیگر) در شکل‌گیری حوزه عمومی جایگزین، دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد. (خلیلی و کفشان، ۱۳۸۶: ۹)

اینترنت، اجتماعی الکترونیک است که از شبکه گسترده‌ای از شهروندان آزاد و برابر در سطح جهان تشکیل شده است (کاستلز، ۱۳۸۰). این شهروندان قادرند درباره همه جنبه‌های زندگی بحث کنند، بی‌آنکه از کنترل و نظارت‌های دولتی و حکومتی هراس داشته باشند (محسنی، ۱۳۸۰). همچنین باید به این مسئله توجه داشت که مبادلات اینترنتی، غیراقتصادی است ولی رسانه‌های جمعی به‌طور فزاینده‌ای تجاری هستند. در اینترنت هر کسی می‌تواند مطلبی را انتشار دهد در حالی که نشر از طریق دیگر رسانه‌های جمعی در کنترل مالکان آنهاست. طیف وسیعی از تفکرات عموم در اینترنت یافت می‌شود، اما بحث و گفت‌وگو در رسانه‌های جمعی، محدود و به‌نحوی حساب‌شده، انعکاس جهان‌بینی مالکان آنهاست. (کی مور، ۱۹۹۲: ۹۳)

به اعتقاد الینا تورنتون، اینترنت به دلیل برخورداری از ویژگی‌های خاص خود می‌تواند احیاگر حوزه عمومی باشد. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از: (۱) توانایی گروه‌های ذی نفع کوچک برای یافتن یکدیگر و برقرار کردن ارتباط، (۲) توانایی افراد و گروه‌های کوچک برای معرفی خود و ارائه دیدگاه‌های گوناگون، (۳) بقا و ماندگاری مواد و اطلاعات در اینترنت و (۴) تعاملی بودن که باعث شکل‌گیری ارتباط دوسویه بین فرستنده و دریافت‌کننده می‌شود. (Thornton, 2003)

البته برخی گفته‌اند: که هرچند اینترنت از مزیت‌هایی برخوردار است، وجود نوعی حوزه عمومی را که هم نافع باشد، هم جنبه نمایندگی داشته باشد و در عین حال، متوازن و برابر باشد، تضمین نمی‌کند. اینترنت بدون تعهد واقعی به "بیان آنلاین" صرفاً توهم گشودگی را عرضه می‌کند. این واقعیت که فناوری‌های آنلاین فقط در دسترس و قابل مصرف برای بخشی از جمعیت هستند و به شکل‌گیری حوزه عمومی انحصارگرایانه، نخبه‌گرایانه و به دور از الگوی آرمانی، کمک می‌کنند، چندان هم از الگوی حوزه عمومی بورژوازی قرن هفدهم و هجدهم متفاوت نیست (Papacharissi, 2004). همچنین بریزل استدلال می‌کند که گمنامی و فقدان مکانیک و فشردگی و تراکم اینترنت، برای همبستگی اجتماعی مخرب است. او چنین نتیجه می‌گیرد که فقدان مسئولیت و تعهد یکپارچه و منسجم، قابلیت واقعی اینترنت را به‌عنوان یک حوزه عمومی خنثی می‌سازد. (میناوند، ۱۳۸۶: ۱۳۲)

روش‌شناسی

این مقاله با استفاده از روش کیفی، آسیب‌ها و پیامدهای شبکه‌های اجتماعی را در شهر اردبیل مورد بررسی قرار می‌دهد. مطالعه حاضر، با استفاده از دو تکنیک گروه کانونی یا فوکوس‌گروپ و مصاحبه عمیق با صاحب‌نظران به شرح زیر انجام شده است.

تکنیک اول: گروه کانونی (فوکوس‌گروپ)

گروه متمرکز با این هدف تحت نظر قرار می‌گیرند که انواع به‌خصوصی از اطلاعات را از مجموعه افراد مشخصی به دست آورند. به عبارت دیگر، افرادی که برای شرکت در

یک گروه کانونی دعوت می‌شوند، باید قادر و مشتاق باشند که اطلاعات مورد نیاز را فراهم آورند و نماینده مناسبی برای جمعیت مورد نظر باشند. به این ترتیب، تعداد گروه‌ها با توجه به اهداف پژوهش، منابع موجود و بررسی مدارس (برای یافتن گروه‌های دانش‌آموزان) و دانشگاه‌ها (برای ایجاد گروه‌های دانشجویی) تعیین شد و شش گروه برای اینکار در نظر گرفته شدند.

در مقاله حاضر، پژوهشگر به‌عنوان مدیر و یک نفر دیگر به‌عنوان یاریگر او برای اجرا و هدایت جلسات تلاش کردند. پرسش‌های مصاحبه در جهت اهداف پژوهش پوشش داده شدند و تعادلی منطقی بین شرکت‌کنندگان برقرار شد. همچنین با مدیریت جلسات و تشویق همه شرکت‌کنندگان به شرکت در بحث، نهایت تلاش برای کانونی بودن بحث صورت گرفت. به این ترتیب، بحث‌های گروه بر محور موضوعات و مباحث مرتبط با اهداف پژوهش به‌طور مقتضی و مناسب پیش رفت. ابتدا از سؤالات و موضوعات کلی‌تر آغاز شد و سپس به سمت مسایل تخصصی و مرتبط با اهداف جلو رفت و تمامی تلاش‌ها به کار گرفته شد تا همه اعضا در بحث‌ها شرکت کنند و پاسخگوی سؤالات باشند.

جامعه آماری و حجم نمونه گروه‌های کانونی

جامعه آماری در بخش فوکوس گروپ، دانش‌آموزان و دانشجویان ساکن در اردبیل بوده‌اند. با بررسی دقیق مدارس و دانشگاه‌ها و همکاری با نواحی آموزش و پرورش برای تشکیل گروه‌های کانونی دانش‌آموزی، با دانشگاه‌های محقق اردبیلی، پیام نور و آزاد اردبیل نیز برای شکل‌دادن به گروه‌های دانشجویی همکاری به عمل آمد. پس از صحبت‌های اولیه با دانش‌آموزان و دانشجویان، از آنان درباره شبکه‌های اجتماعی، میزان آشنایی و همچنین نوع و نحوه فعالیت در شبکه‌های اجتماعی پرسیده شد و در نهایت، افرادی که در این زمینه صاحب فکر بودند و در این شبکه‌ها فعالیت داشتند یا مشتاق به شرکت در کارگروه‌ها بودند، انتخاب شدند. با توجه به اینکه برای پژوهش ۶ گروه (۳ گروه دانش‌آموزی و ۳ گروه دانشجویی) در نظر گرفته شده بود، و با توجه به اینکه

برای هر گروه ۴ تا ۶ نفر کفایت می‌کرد. برای هر گروه، ۶ نفر در نظر گرفته شد. در کارگروه‌های دانش آموزی، یکی از گروه‌ها متشکل از مردان و گروه دیگر، متشکل از زنان بود. در گروه سوم نیز از افراد مختلط مرد و زن استفاده شد. همچنین در کارگروه‌های دانشجویی گروه چهارم را گروه‌های کانونی دانشجویان مرد شکل می‌دادند و گروه پنجم متشکل از دانشجویان زن بودند. آخرین گروه، یعنی گروه ششم را نیز دانشجویان مختلط مرد و زن شکل داده بودند. برای گروه‌های دانش‌آموزی از افراد ۱۵ تا ۱۸ ساله استفاده شد و برای دانشجویان نیز از افرادی که دانشجوی دوره کارشناسی و یا سال اول کارشناسی ارشد بودند، دعوت به عمل آمد.

تکنیک دوم: مصاحبه عمیق

در این نوع از مصاحبه، رویکرد پژوهشگر کمابیش هدایت‌کننده است اما به هر شکل، اوست که موضوع مورد مصاحبه عمیق را پیشنهاد می‌دهد. پژوهشگر آزادی کاملی در اداره مصاحبه دارد؛ همان‌گونه که مصاحبه شونده نیز در پاسخ‌هایش از آزادی کامل برخوردار است. در این مورد، انجام تعدادی مصاحبه مفید به نظر می‌رسد. در مصاحبه عمیق نیز، پژوهشگر تلاش می‌کند محتوای پنهان مصاحبه را، مشاهده و آن را به شیوه‌ای کیفی تحلیل کند. مصاحبه عمیق در این روش بر فرد متمرکز است. در این پژوهش، از سؤالات ساختاریافته و باز استفاده شده است. با توجه به اینکه در پژوهش از دو روش استفاده شده و به این ترتیب، به دست آوردن تحلیل درست، امکان مقایسه و بررسی نتایج به‌دست آمده از دو تکنیک، ایجاب می‌کرد که در مصاحبه عمیق نیز سؤالات مشخص از نوع سؤالات باز باشند تا از این طریق بتوان با سؤالات مشابه در دو تکنیک فوکوس‌گروپ و مصاحبه عمیق به نتایج تحلیلی درست دست یافت.

جامعه آماری و حجم نمونه مصاحبه عمیق

برای انجام مصاحبه، فهرستی از استادان دانشگاه، مدیران رسانه‌ای، صاحبان گروه‌ها و شبکه‌ها در حوزه شبکه‌های اجتماعی، فعالان و افراد مشهور تهیه شد که در نهایت،

۵۶ نفر را در بر می‌گرفت. سپس با بررسی‌های دقیق‌تر، این فهرست به ۳۰ نفر کاهش یافت. پژوهشگر با مراجعه به افرادی که در فهرست بودند، توانست با ۱۱ نفر مصاحبه عمیق انجام دهد. نظر به اینکه محدوده زمانی پژوهش به گونه‌ای بود که در زمان مقرر باید مصاحبه‌ها انجام می‌گرفت، برخی از افراد به دلیل مسائل یا مشکلاتی نتوانستند در مصاحبه حاضر شوند و در نهایت با ۱۱ نفر مصاحبه‌های عمیق صورت گرفت. با توجه به اینکه به نوعی اشباع در پاسخ‌ها وجود داشت؛ یعنی از مصاحبه‌ها نتایج مشابه به دست می‌آمد، ادامه کار و افزودن مصاحبه‌های دیگر، نتیجه متفاوتی دربرداشت و به همین دلیل به ۱۱ نفر اکتفا شد.

یافته‌های پژوهش

مبنای پژوهشی مقاله حاضر، بر دو هدف اصلی و مهم (شناسایی اهداف و کارکردها و شناسایی آثار و پیامدهای شبکه‌های اجتماعی) استوار است که تمامی مراحل پژوهش بر پایه آن شکل گرفته‌اند. بر این اساس، پنج سؤال شاکله اصلی مقاله را تشکیل داده‌اند که در ادامه به بررسی نتایج به دست آمده پرداخته می‌شود.

کارکردها و اهداف شبکه‌های اجتماعی

دنیای امروز بر اساس فضایی غیر حقیقی شکل گرفته که زندگی انسان‌ها را از آنچه پیش از این در فضای سنتی تجربه می‌کرد، متفاوت کرده است. اما امروزه در جهانی زندگی می‌کنیم متفاوت تر از قبل و بسیار مهیج و گیج‌کننده که همه انسان‌ها را درگیر خود ساخته است. چه با نگاهی مثبت مانند گیدنز که فضای سایبر را فضایی تعاملی می‌داند و چه با دیدگاهی منفی و بدبینانه مانند بودریار که اعتقاد دارد ما دیگر در حکم افراد با یکدیگر ارتباط برقرار نمی‌کنیم، بلکه پیام‌هایی بر صفحه رایانه دیگران هستیم، ناچاریم تا فضای مجازی و در درون آن، شبکه‌های اجتماعی را دنیایی تعاملی شده برای همه انسان‌ها بدانیم و اینکه تصویر کنیم خود را در تله فناوری گرفتار کرده‌ایم و به

دست خود، زندگی را به این دستاورد بشر سپرده‌ایم تا هر آنچه بخواهد بر سر ما بیاورد. این وضعیت و نگاهی عمقی به مسئله شبکه‌های اجتماعی، نشان از کارکردهای متفاوت و متنوع؛ همچنین اهداف خاص و عامی دارد که از دل چنین فناوری‌هایی برمی‌آید.

سؤال اول: کارکردهای شبکه‌های اجتماعی کدام‌اند؟

شناسایی و دستیابی به اهداف و کارکردهای شبکه‌های اجتماعی هدفی مهم است که می‌توان بر اساس آن، مسیری را که در حال پیمودن است و یا در آینده طی خواهد شد، به‌طور صحیح و اصولی تعیین کرد. بر اساس آنچه روند پژوهشی مقاله حاضر به آن دست یافت و طی بررسی‌های کارشناسانه و جلسات فوکوس گروپ به دست آمده، کارکردهایی که طی این مسیر شناسایی شده‌اند، در جدول شماره ۱ آمده‌اند.

جدول شماره ۱: کارکردهای شبکه‌های اجتماعی

۱- امکان اضافه کردن امکانات و خدمات از سوی کاربر ۲- وجود ارتباطات چندجانبه ۳- جمعی بودن انسان‌ها ۴- قدرت بسیج کردن آحاد مردم و سازماندهی ۵- دسترسی به دیدگاه‌ها و نظرهای اکثر مردم ۶- سرعت انتشار و انتقال اطلاعات ۷- همه‌گیر و همه‌جانبه بودن شبکه‌های اجتماعی ۸- تسهیل ارتباطات ۹- نداشتن محدودیت مکانی و زمانی ۱۰- بالا بودن امنیت شبکه‌های اجتماعی ۱۱- کم هزینه بودن ۱۲- ارتباط با چندین نفر به‌طور همزمان ۱۳- سادگی استفاده ۱۴- فردگرا کردن انسان‌ها در جامعه حقیقی و جمع‌گرا کردن مردم در فضاهای مجازی ۱۵- نبود سانسور و جریان آزاد اطلاعات، نبود فیلترینگ از هر نوعی ۱۶- امکان برقراری تماس تلفنی رایگان ۱۷- امکان انتقال انواع پیام و قابلیت اشتراک‌گذاری ۱۸- ایجاد حلقه‌های مخاطبان و کاربران به‌طورعمومی یا تخصصی ۱۹- ایجاد فضایی تعاملی ۲۰- ایجاد خلاقیت برای کاربران ۲۱- قدرت تصحیح و فیدبک ۲۲- آنلاین و به روز بودن ۲۳- چند رسانه‌ای بودن (ارسال صدا، تصویر و متن توامان) ۲۴- وسعت زیاد شبکه‌های اجتماعی ۲۵- آموزشی بودن ۲۶- فضای مناسب برای تحریک انگیزه‌های اجتماعی، سیاسی و غیره ۲۷- شفافیت در ارائه متون و تصاویر ۲۸- تعدد کاربران ۲۹- تولید محتوا از سوی کاربران ۳۰- عضوگیری آسان

سؤال دوم: شبکه‌های اجتماعی دارای چه اهدافی هستند؟

علاوه بر کارکردهای شبکه‌های اجتماعی، اهداف این شبکه‌ها نیز از اهمیت بسزایی برخوردار است. اهدافی که در این شبکه‌ها دنبال می‌شود، مواردی همچون تبلیغات هدفمند اینترنتی، جهانی‌سازی و کنترل دولت‌ها را در برمی‌گیرد که خود دارای هدف‌های آشکار و پنهان دیگری است؛ هدف‌هایی که استفاده از شبکه‌های اجتماعی را حساس‌تر و نوع و شرایط استفاده از آن را با اهمیت‌تر جلوه می‌دهد. تعمق در محتواهای مورد استفاده در شبکه‌های اجتماعی اهمیت آن را بیشتر آشکار می‌سازد. محتواهایی چون اخبار و مسائل سیاسی روز، مطالب ادبی و هنری، محتواهای مذهبی، دینی و اخلاقی، همچنین آموزه‌های تربیتی، مطالب علمی و آموزشی یا مسائل مرتبط با فرهنگ و جامعه، دغدغه‌هایی چون سلامت، بهداشت، پزشکی و محیط‌زیست و نیز مطالب تخصصی که به علایق شغلی و سلایق شخصی مربوط می‌شوند؛ همچنین مطالب سرگرم‌کننده و محتواهای تفریحی که درصدد گذران اوقات فراغت و تمدد اعصاب‌اند، باعث ایجاد و تقویت اهداف مورد استفاده از شبکه‌های اجتماعی می‌شوند و بر اساس آنها می‌توان شاهد پیامدهای مثبت یا منفی و مزایا و آسیب‌های مرتبط بود. در همین زمینه، دیدگاه‌های دانش‌آموزان، دانشجویان و کارشناسانی که در حوزه شبکه‌های اجتماعی فعال‌اند، به‌عنوان کاربر حضور دارند و صاحب مطالعه نیز هستند، در جدول شماره ۲ آمده است.

آسیب‌شناسی شبکه‌های اجتماعی در جامعه ایرانی ... ۱۰۱

جدول شماره ۲: اهداف شبکه‌های اجتماعی		
شماره	اهداف	گزینه‌ها
۱	اطلاع‌یابی و اطلاع‌رسانی	- دسترسی سهل و آسان به اخبار و تحلیل و تفسیر، - افزایش حجم و سرعت بالای گردش و تبادل اطلاعات - ضعف رسانه‌های جریان اصلی در اطلاع‌رسانی بهنگام - اشخاص حقیقی و حقوقی بویژه سازمان‌های رسانه‌ای دارای صفحه هستند و کاربران بر اساس نیاز و تمایلات خود از شبکه‌های اجتماعی استفاده می‌کنند.
۲	اهداف سرگرم‌کننده و تفریحی	- رسانه‌ای شدن فراغت و سرگرمی با توسعه اینترنت - اغلب بحث‌های مشارکت‌کنندگان تفریحی و سرگرمی است - نیاز به تفریح و تمدد اعصاب با استفاده از شبکه‌های اجتماعی پس از فعالیت‌های درسی، کاری و شغلی
۳	به‌دست آوردن توانمندی‌های روز	- توسعه و پیشرفت گسترده و سریع در فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطاتی عامل یادگیری مهارت‌های رایانه‌ای و اینترنتی - افزایش سطح کنشگری کاربران - اغلب انسان‌ها وجود خود در دنیا را حس کنند، حرف بزنند، صدا دار شوند، و بشنوند و شنیده شوند - افراد خودشان یک رسانه‌اند، به ثبت و ضبط وقایع مبادرت می‌ورزند و آنها را به‌طور مستقیم انتشار می‌دهند.
۴	تغییر سبک زندگی	- تأثیرات مثبت و منفی و عرضه سبک زندگی تازه - از نوع پوشش و لباس گرفته تا میزان و نوع روابط خانوادگی دستخوش تغییر شده است - مدگرایی، تغییر ذائقه از نوع خوراک و پوشاک، گفت‌وگو متفاوت از نظر صحبت کردن و بیان ایده‌ها و نظرها - تضعیف یا تقویت دین و آموزه‌های دینی
۵	تقویت و توسعه ارتباطات انسانی و اجتماعی	- کاربران فعالیت در شبکه‌های اجتماعی را فرصتی برای تداوم همراهی و هم‌نوایی با حلقه‌های دوستانه به‌شمار می‌آورند. - با عضویت در شبکه‌های اجتماعی می‌توان به شکل تعامل شبکه‌ای با ابزارهای گرافیکی، تصویری، متنی و صوتی زوایای بهتری از دیگران و جنبه‌های درونی و خصوصی آنها به دست آورد. - روابط مبتنی بر شبکه برای بسیاری از افراد حکم تداوم، تحکیم و تکمیل فعالیت‌ها، ارتباطات و روابط واقعی را دارد. - احیای ارتباطات قدیمی و یافتن دوستان عامل تداوم لذت نزدیکی عاطفی - ظرفیت‌های گوناگون شبکه مانند چت، بازی، اشتراک موسیقی، فیلم، محتوا و عکس با هدف افزایش کمیت و کیفیت روابط
۶	بروز خود واقعی و تخلیه عاطفی	- امکان مشارکت به‌طور دلخواه، گمنامی یا بروز خود - زمینه دسترسی به گفتمان‌های مختلف، برون‌ریزی اعتقادات، دیدگاه‌ها، عواطف و تجربه‌ها و در عین حال، جذب همراهان و موافقان - فرصت طرح و عرضه دیدگاه‌های اقلیت و افرادی که فرصت و امکان بروز نظر خود را ندارند. - امکان بروز فرصت برای افراد خجالتی و گوشه‌گیر که در ارتباطات حضوری کمتر امکان بروز می‌یابند.

پیامدها و آثار شبکه‌های اجتماعی

دستاورد انسان‌ها از هر توسعه‌ای، از صنعت گرفته تا فناوری‌های نوین، در کنار مزایا، منافع و رفاهی که به آنها پیشکش کرده، معایب و آسیب‌هایی نیز به همراه داشته است. با آنکه اغلب ابداعات و نوآوری‌ها با انگیزه رفاه و آسایش و به‌منظور تحکیم ارزش‌های انسانی و نیل به کمال شکل می‌گیرد، به‌دلیل برخی کج فکری‌ها و استفاده‌های نادرست از ابزارهای جدید، این اختراعات، جسم و جان و اخلاق و روان انسان‌ها را مورد آسیب قرار می‌دهد و باعث می‌شود تا فرهنگ، اعتقادات و رفتارهای اجتماعی آنان تغییر یابد. گسترش و توسعه شبکه‌های اجتماعی نیز به مانند هر نوآوری دیگر، به ایجاد تغییراتی در جنبه‌های مختلف زندگی انجامیده است و در کنار دستاوردهای مثبت در زمینه‌های گوناگون، پیامدها و آسیب‌هایی را به همراه داشته است. مقاله حاضر، با هدف دستیابی به پیامدها و آثار شبکه‌های اجتماعی، براساس مصاحبه‌های عمیق با کارشناسان و جلسات فوکوس گروپ با دانش‌آموزان و دانشجویان به سراغ موارد مرتبط با آثار و پیامدهای منفی و مثبت رفته تا با دریافت نظرها و دیدگاه‌های آنان، به شناسایی پیامدهای مورد نظر اقدام کند و با ارائه راهکارهای ممکن در راه کاهش و از بین بردن آنها، گام‌های اساسی بردارد. در این زمینه، در میان کارشناسان، دیدگاه غالبی وجود ندارد؛ برخی معتقد به پیامدهای منفی بیشتر هستند و برخی دیگر، آثار مثبت شبکه‌های اجتماعی را بیشتر می‌دانند. در این باره اغلب دانش‌آموزان و دانشجویان تأکید بر پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی دارند و معتقدند که آثار منفی و آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی از موارد مثبت و مزایای آن بیشتر است. برخی از آنها به مساوی بودن پیامدها و ارتباط داشتن پیامد منفی و مثبت به انسان‌ها تأکید دارند و برخی دیگر بر آثار مثبت تأکید می‌کنند اما همه آنها به اینکه آثار منفی و مثبت وجود دارد، اعتقاد دارند.

پرسش سوم: پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی چیست؟

شبکه‌های اجتماعی دارای انواع مختلفی از پیامدها و آثار منفی هستند که موجب ایجاد آسیب‌هایی در جامعه می‌شوند. پیامدهایی که مورد تأکید کارشناسان و دانش‌آموختگان بوده، در جدول شماره ۳ آمده است.

جدول شماره ۳: پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی

۱- امکان افزایش شایعه‌پراکنی، اخبار کذب و اختلال در نظم اجتماعی ۲- دستیابی افراد غیرمجاز به اطلاعات شبکه‌ای و خصوصی ۳- فراهم شدن زمینه ایجاد روابط غیراخلاقی و گرایش به پورنوگرافی ۴- نقض حریم خصوصی ۵- انزوا و دور ماندن از زندگی در محیط‌های واقعی ۶- عضویت افراد با هویت‌های جعلی و سوءاستفاده از دیگران ۷- ایجاد شکاف و افزایش اختلاف بین اعضای خانواده ۸- تغییر سبک زندگی و تحمیل عاداتهای غلط ۹- ارتباط بیشتر جوانان با همدیگر و کاهش تأثیر از والدین و معلمان ۱۰- تشویق به هنجارشکنی‌های اجتماعی از جمله اعتیاد، پارتی‌های شبانه و ... ۱۱- وابستگی به اینترنت و بازماندن از رشد علمی ۱۲- تحریک احساسات کاذب ۱۳- تأثیر سوء بر رشد تحصیلی دانش آموزان ۱۴- از بین رفتن ارتباطات چهره به چهره و صمیمیت ۱۵- اتلاف وقت ۱۶- تخریب سنت‌ها ۱۷- وجود فضای ناسالم در شبکه‌های اجتماعی به دلیل توزیع بی‌قاعده مسائل ۱۸- شکل‌گیری خرده فرهنگ‌های منحرف ۱۹- خدشه‌دار کردن باورهای مذهبی ۲۰- به چالش کشانیدن نهادهای دینی، خانواده، مدرسه، آموزش، بهداشت و ... ۲۱- افزایش خشونت کلامی و بدتر شدن اخلاق عمومی ۲۲- توهمزایی در انسان‌ها ۲۳- افزایش توهین و اهانت‌های قومیتی ۲۴- پخش فیلم‌ها و عکس‌های خصوصی و ریختن آبروی مردم ۲۵- نبود صداقت و دروغ‌گویی ۲۶- امنیت نداشتن انسان‌ها ۲۷- گسستگی فرهنگی در جامعه

پرسش چهارم: پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی در استان اردبیل کدامند؟

با توجه به اینکه محدوده جغرافیایی مطالعات حاضر، استان اردبیل است، شناسایی آسیب‌ها و پیامدهایی که مختص استان اردبیل بوده و در نتیجه استفاده از شبکه‌های اجتماعی حاصل شده است، مدنظر قرار گرفت. با آنکه اغلب مشارکین و کارشناسان اعتقاد داشتند که آسیب‌ها جنبه عمومی دارند و مختص اردبیل نیستند؛ یعنی مواردی که در اردبیل اتفاق می‌افتند، در شهرها و استان‌های دیگر نیز رخ می‌دهند، در این زمینه مواردی شناسایی شده‌اند که در اردبیل به وقوع پیوسته و با توجه به انتشار گسترده آن، باعث ایجاد آسیب‌هایی به این استان شده است. موارد مرتبط در جدول شماره ۴ آمده‌اند.

جدول شماره ۴: پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی در استان اردبیل

۱- افزایش حس ناسیونالیسم و قومیت‌گرایی ۲- افزایش خشونت در اردبیل ۳- ضعف فرهنگ گفتگو در اردبیل و فراهم آمدن فرصت برای پرخاش و ساییده شدن روابط اجتماعی ۴- افزایش پوشش‌های زننده و نامتعارف ۵- تغییر شخصیت مردم اردبیل آسیبی است که از طریق شبکه‌های اجتماعی متوجه این استان شده است ۶- سکولاریزه شدن مردم ۷- افزایش روابط پنهانی ۸- دعوی چند نفر در بیمارستانی که باعث ذهنیت بدی نسبت به اردبیل شد و در پایین آمدن میزان گردشگری تأثیرگذار بود ۹- یکی از مسئولان بلندپایه کشوری که از تهران آمده بود و می‌گفت اردبیل قابلیت زیادی برای گردشگری دارد اما نمی‌تواند استفاده کند. مثلاً در شوراibil دو نفر غرق شده بودند و این در همه شبکه‌های اجتماعی پخش شد در حالی که شوراibil آن همه زیبایی و قابلیت دارد اما اردبیلی‌ها برای آن هیچ تبلیغی نمی‌کنند ۱۰- پخش فیلم مهدکودک و به زور خوردن غذا به بچه از طرف معلم مهد و کتک زدن وی باعث شد تا مردم نسبت به مهدکودک‌ها بی‌اعتماد شوند ۱۱- وجود مسئولان ضعیف در استان که در شبکه‌های اجتماعی خودشان را تبلیغ می‌کنند و افراد را اجیر می‌کنند تا این کارها را انجام دهند و چون فقط تبلیغ می‌کنند اردبیل عقب می‌ماند و بحث مهم گردشگری، صنایع و کارخانجات به استان‌های دیگر می‌رود ۱۲- حادثه مرتبط با آبی بیگلو که حدود نه نفر به دنبال تجاوز به زنان بودند و شایعات مرتبط با آن در اردبیل باعث کاهش گردشگری در آن منطقه توریستی شده است ۱۳- پخش گسترده حادثه دکتر پیرزاده و ارتباطش با شخص فاسد اخلاقی که سبب شد جامعه پزشکی اردبیل آسیب ببیند ۱۴- دادن اطلاعات نادرست از سوی یک پزشک قلابی در اردبیل که باعث مرگ یک نفر شد و انتشار آن شرایط بدی برای اردبیل به‌وجود آورد ۱۵- افزایش برچسب زنی به مردم اردبیل که به شعر ترکی، اسامی ترکی کودکان، موسیقی و ادبیات آذربایجانی علاقه دارند و برخی با سوءاستفاده آن را به پان ترکیستی یا جدایی‌طلبی نسبت می‌دهند و باعث ایجاد مشاجرات بین مردم اردبیل می‌شوند.

پرسش پنجم: چه راهکارهایی برای رفع پیامدهای منفی شبکه‌های

اجتماعی وجود دارد؟

همه مطالعات پژوهشی پس از طی مراحل علمی خود و یافتن پاسخ‌ها، باید راهکارهایی را برای از بین بردن نقاط ضعف یا تقویت قوت‌ها ارائه دهند. در این مطالعه نیز پس از بررسی‌ها و کاوش‌های گوناگون از طریق مصاحبه‌های عمقی و جلسات متعدد فوکوس گروپ راهکارهایی به‌دست آمده‌اند که در جدول شماره ۵ ارائه می‌شوند.

جدول شماره ۵: راهکارهای رفع پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی

<p>۱- اطلاع‌رسانی صحیح، شفاف و بهنگام رسانه ملی درباره شبکه‌های اجتماعی ۲- تربیت خانوادگی و آموزش خانواده به فرزندان برای استفاده صحیح از شبکه‌های اجتماعی ۳- آموزش شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان واحد درسی از مدارس گرفته تا دانشگاه ۴- برنامه‌ریزی برای شناخت خلاءهای اخلاقی و اقدام به رفع آنها ۵- فراهم ساختن راه‌های شناخت بهتر انسان‌ها از سوی عالمان دینی ۶- تبلیغات گسترده در رسانه‌ها با هدف شناسایی آسیب‌ها و پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی ۷- تهیه فیلم‌های سینمایی و سریال‌های تلویزیونی درباره شبکه‌های اجتماعی به‌منظور نشان‌دادن همه جوانب شبکه‌های اجتماعی ۸- فرهنگ‌سازی صحیح و اصولی در ارتباط با استفاده از شبکه‌های اجتماعی از طریق خانواده، مدرسه و رسانه ۹- نظارت بر استفاده از شبکه‌های اجتماعی و فیلترینگ هوشمند از سوی دولت ۱۰- ایجاد امکانات تفریحی مناسب برای جوانان با هدف کاهش فعالیت در شبکه‌های اجتماعی ۱۱- برنامه‌ریزی مخابرات برای اختصاص فقط یک سیم کارت مشخص به هر فرد مشخص برای کنترل صاحب سیم کارت و جلوگیری از سوءاستفاده و آسیب‌های گوناگون ۱۲- ارائه اطلاعات درست از سوی مسئولان از طریق رسانه‌ها به مردم درباره مسائل شبکه‌های اجتماعی ۱۳- ایجاد امکانات و نرم‌افزارهایی از سوی پلیس و مخابرات برای کنترل افراد سودجو، شایعه‌پراکن و ضد دین ۱۴- برنامه‌ریزی درست مسئولان برای استفاده بهینه از شبکه‌های اجتماعی ۱۵- اعمال مقررات مشخص و روشن در زمینه شبکه‌های اجتماعی از طرف نهادهای مربوط ۱۶- افزایش توان اقتصادی اقشار جامعه برای ایجاد رفاه بیشتر با هدف بالابردن فرهنگ استفاده از فناوری‌ها ۱۷- استفاده از نخبگان و دلسوزان جامعه برای هدایت جامعه به مسیر درست در استفاده از شبکه‌های اجتماعی ۱۸- ایجاد رشد متوازن و همه‌جانبه در جامعه برای ایجاد ظرفیت در استفاده صحیح از فناوری‌های نوین از جمله شبکه‌های اجتماعی ۱۹- انجام پژوهش‌های کمی و کیفی با هدف شناسایی راهکارهای مناسب ۲۰- تلاش متولیان فرهنگی و کشوری از جمله تبلیغات اسلامی، ارشاد اسلامی و رسانه ملی برای تولید محتوای وسیع فرهنگی ۲۱- ارتقای سطح سواد رسانه‌ای مردم با آموزش‌های لازم ۲۲- نظارت کارشناسانه بر فضای مجازی ۲۳- استفاده از حضور نخبگان، شایستگان و فرهیختگان در تولید محتوای شبکه‌های اجتماعی ۲۴- ایجاد و راه‌اندازی شبکه‌های اجتماعی سالم و مفید برای مبارزه با شبکه‌های اجتماعی غیرمفید و بیگانه ۲۵- طراحی سامانه‌های هوشمند و ساماندهی به‌منظور کشف الگوهای تهدید ۲۶- ایجاد شبکه‌های اجتماعی عام و خاص به‌منظور ایجاد جریان اطلاعاتی به دور از دخالت مستقیم دولت ۲۷- به‌کارگیری تیم‌های فنی و نرم‌افزاری برای هدایت کاربران از نظر محتوا و ساختار شبکه‌های اجتماعی ۲۸- تولید محتوای مناسب در قالب‌های کوتاه برای کاربران و مخاطبان شبکه‌های مجازی درباره نحوه استفاده صحیح از این امکانات ۲۹- طراحی برنامه‌های مناسب خانواده از طریق صداوسیما از جمله دوره‌می، خندوانه و سریال‌های جذاب ۳۰- فعالیت‌های جایگزین برای پر کردن اوقات فراغت از سوی نهادهای ذی‌ربط از جمله فعالیت‌های طبیعت‌گردی، ورزش، جشنواره‌های مختلف و ...</p>

بحث و نتیجه‌گیری

شبکه‌های اجتماعی امروزه جایگاه حوزه عمومی را گرفته‌اند؛ حوزه عمومی شامل عرصه‌های اجتماعی است که در آن، مفاهمه، ارتباط و استدلال مبتنی بر تعقل، موضع‌گیری‌ها و جهت‌گیری‌های هنجاری افراد جامعه، در فرایند اعمال قدرت دولت، نقش آگاهی‌دهنده و عقلانی ساز دارند؛ یعنی اعضای جامعه که تشکیل‌دهنده حوزه عمومی هستند، به‌واسطه مفاهمه و استدلال و در شرایطی که فشاری متوجه آنها نیست، بر اساس اصول آزادی و آگاهی‌تعاملی که شرایطی برابر را برای همه مشارکت‌کنندگان فراهم می‌کند، تجمیعی از کنش‌ها، موضع‌ها و جهت‌گیری‌های ارزشی و هنجاری را شکل می‌دهند. این مجموعه، در نهایت، ابزار مؤثری برای اثرگذاری بر عملکردها و رفتارهای حکومت است؛ بویژه زمانی که قدرت و اقتدار حکومت را به‌صورت عقلانی در می‌آورد.

بنابراین حوزه عمومی که در سده‌های هفده و هجده میلادی به‌صورت کافه‌ها و مطبوعات، در اجتماعات حقیقی دیده می‌شد، امروزه به شکل مجازی در شبکه‌های اجتماعی تبلور یافته است. این حوزه، در واقع، قلمرویی از حیات اجتماعی است که در آن افکار عمومی می‌تواند موجودیت بیابد. به‌طور معمول، همه افراد جامعه باید به حوزه عمومی دسترسی داشته باشند. در جریان هر مکالمه یا گفت و گو که طی آن اشخاص باهم جمع می‌شوند تا یک اجتماع را تشکیل دهند، در واقع بخشی از حوزه عمومی شکل می‌گیرد یا ایجاد می‌شود. شهروندان یا افرادی که در کنار هم جمع شده‌اند زمانی به منزله عموم عمل می‌کنند که بدون اجبار و اضطرار بتوانند به مسائل مورد علاقه مردم یا منافع و مصالح عمومی بپردازند.

اینترنت و در درون آن، شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان آخرین نوآوری فناورانه، با وجود ایجاد حوزه‌های عمومی مجازی و برخورداری از مزایایی چون نظارت بر حکومت و ایجاد اتحاد در میان آحاد مردم و اجتماعات مجازی که امکان دستیابی آزادانه و سریع به اطلاعات و وقایع را فراهم می‌کنند، معایب بزرگی دارند و باید در برخورد با آنها با حساسیت بیشتر و برنامه‌ریزی بهتری پیش رفت. به‌خصوص در جوامعی مانند ایران که

جامعه‌ای مصرفی به‌شمار می‌رود و قبل از اینکه شبکه‌های اجتماعی در آن نهادینه شوند و برای شرایط و کم و کیف استفاده از آنها چاره‌ای اندیشیده شود، به صورت عمومی مورد استفاده مردم قرار می‌گیرند و همین شرایط باعث آسیب‌های فراوان به جامعه می‌شود. در این مقاله که خاستگاه و هدف اصلی آن، شناسایی و دستیابی به آسیب‌ها و معایب شبکه‌های اجتماعی بوده است، یافته‌های پژوهشی در قالب دو هدف ارائه شده‌اند. بررسی آسیب‌ها و پیامدهای منفی شبکه‌های اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته و معایب و پیامدهای منفی آن، همچنین کارکردهای این شبکه‌ها به‌صورت عام و خاص به بحث گذاشته شده است.

یافته‌ها بر اساس مصاحبه با کارشناسان و فوکوس گروپ‌ها نشان می‌دهند که هر چند شبکه‌های اجتماعی دارای مزایایی هستند، معایب و آثار منفی آنها به حدی است که می‌تواند جامعه‌ای را با فروپاشی اخلاقی، از بین رفتن اعتماد میان افراد و سواستفاده از دیگران در زمینه‌هایی چون مسائل جنسی، اطلاعاتی، مالی و... مواجه سازد. بنابراین بر عهده دستگاه‌های ایدئولوژیک همچون صداوسیما، آموزش و پرورش، فرهنگ و ارشاد است که با توسل به راه‌های گوناگون و متناسب با آموزش‌های اصولی و صحیح و نشان دادن راهکارهای درست در مسیر استفاده از شبکه‌های اجتماعی، گام‌های اساسی بردارند تا فضای عمومی ایجاد شده مبتنی بر فضای مجازی بتواند در جلوگیری از آثار مخرب و منفی شبکه‌های اجتماعی مؤثر افتد.

منابع

- اسکندری، محمدرضا (۱۳۹۴). «شبکه‌های اجتماعی؛ ترفندی برای تهدید امنیت ملی». سایت خبرگزاری فارس؛ بازیابی شده در تاریخ ۹۷/۵/۵ از:
<http://www.farsnews.com/printable.php?nn=13940308000798>

- افتاده، جواد (۱۳۸۸). **کاربران تولیدکننده محتوا، اساس روابط عمومی ۲ در عصر رسانه های اجتماعی**، مجموعه مقالات همایش بین المللی روابط عمومی ۲، تهران: انتشارات کارگزار روابط عمومی
- بشیر، حسن و محمدصادق افراسیابی (۱۳۹۱). «بررسی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و سبک زندگی جوانان». **فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران**، ش ۱۷، بهار دوره ۵
- خلیلی، محسن و مجتبی کفاشان (۱۳۸۶). «بررسی جامعه انسانی و تأثیر اطلاعات بر آن». **مجله الکترونیکی نما**. پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران، ش ۱
- سلطانپور، محمد (۱۳۸۹). «شبکه‌های اجتماعی». به نقل از وبلاگ نوپلم www.noghalam.blogfa.com/post-29.aspx
- سلیمانی پور، روح الله (۱۳۸۹). «شبکه‌های اجتماعی؛ فرصت‌ها و تهدیدها». **نشریه ره‌آورد نور**. تابستان، ش ۳۱
- صدیق بنای، هلن (۱۳۸۷). **آشنایی با شبکه‌های اجتماعی**. تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ای روزانه همشهری
- فتاحی، سیروس (۱۳۹۳). **مطالعه نقش شبکه‌های اجتماعی در ارتباطات پویا و مفید بین پژوهشگران، مردم و دانشگاه‌ها**. «پایان‌نامه کارشناسی ارشد». دانشگاه آزاد واحد کرمانشاه
- کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰). **عصر اطلاعات، اقتصاد، جامعه و فرهنگ**. ترجمه احد علیقلیان، افشین خاکباز و حسن چاوشیان. ویراستار علی پایا، تهران: طرح نو
- کی مور، ر (۱۳۹۳). «دموکراسی و فضای سایبر». ترجمه حسن روشن‌دل. **فصلنامه رسانه**، ویژه‌نامه رسانه‌ها و حوزه عمومی، شماره ۲۱
- محسنی، منوچهر (۱۳۸۰). **جامعه‌شناسی جامعه اطلاعاتی**. تهران: دیدار
- مهدی‌زاده، سیدمحمد (۱۳۹۳). «اینترنت و حوزه عمومی». **فصلنامه رسانه**. ویژه‌نامه رسانه‌ها و حوزه عمومی، شماره ۲۱
- میناوند، محمدقلی (۱۳۸۵). «اینترنت و توسعه سیاسی: حوزه عمومی در فضای سایبرنتیک». **دوفصلنامه پژوهش علوم سیاسی**، ش ۲
- نوذری، ح (۱۳۸۱). **بازخوانی هابرماس**. تهران: نشر چشمه

- Castells, Manuel (2009). **Communication Power**. Oxford University Press.
- Lai, L. S., & Turban, E. (2008). Group's formation and operations in the Web 2.0 environment and social networks. *Group Decision and Negotiation*, 17(5), 387-402.
- Obrien Rory, (2003). "Civil society, the public sphere and the internet <http://www.web.net/~robrien.papers/civsoc>
- Papacharissi, zizi (2004). **The virtual sphere** in webster Frank (ed) the information society Reader, Routledge publications.
- Pempek, T., & et al. (2009), "College students' social networking experiences on Facebook", **Journal of Applied Developmental Psychology**, 30: 227–238.
- Plaisted tim, "internet, Democracy and the Public Sphere in Australia <http://www.geocities.com>
- Poster, M. (1995). **The Net as a Public Sphere**, In: communication in History: Technolog, Culture, Society. Third edition, London: Longman.
- Solis, B. (2007). The social media manifesto, <http://www.briansolis.com/2007/06/future-of-communications-manifesto-for>
- Thornton, A. (2003), Does Internet Create Democracy?, Diss: University of Technology, Sydney, Retrieved from: www.wr.com.au.

